

Lamprecht, Arnošt; Žaža, Stanislav

Srovnávací slovanská jazykověda

In: *Slavica na Masarykově univerzitě v Brně : literární věda, jazykověda, historiografie, uměnovědy*. Dorovský, Ivan (editor). 2. dopl. a rozš. vyd. V Brně: Masarykova univerzita, 1993, pp. 14-18

ISBN 8021005890

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/126859>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ského, který byl před tím součástí katedry starověké kultury: jeho vedoucí V. Machek (→) se stal hlavou nově zformované katedry slovanské filologie a srovnávacího indoevropského jazykozpytu.

Růst a specifikace dalších úkolů kladených na fakultní slavistiku v oblasti pedagogické a vědecko-badatelské vedly konečně k tomu, že se katedry bohemistiky a rusistiky rozštěpily v roce 1963 a 1965 na složku lingvistickou a literárněvědnou. Vznikly tak: katedra české a slovenské literatury a literární vědy, jejímž vedoucím byl zprvu J. Hrabák, pak K. Palas a po něm M. Kopecký (oba →) a M. Suchomel, z lingvistické části kateder bohemistiky a slavistiky vznikla katedra českého jazyka, slovanské, indoevropské a obecné jazykovědy, vedená zprvu A. Lamprechtem, od roku 1984 M. Greplem (→), R. Večerkou a D. Šlosarem (oba →): dále se ustavila katedra ruského jazyka s B. Novákem jako vedoucím, jehož vystřídali postupně S. Zaža, J. Jiráček (oba →) a A. Brandner (→), katedra ruské a sovětské literatury, kterou vedl J. Burian a po něm M. Mikulášek (oba →), a konečně katedra slovanských literatur, divadelní vědy a filmové vědy, která vznikla fúzí části literární složky bývalé katedry bohemistiky s literární složkou bývalé katedry slavistiky — jejím vedoucím byl A. Závodský (→): po jeho smrti se jednotlivá oddělení katedry spojila s jinými katedrami, odd. slovanských literatur splynulo s katedrou ruské literatury.

Všechny katedry, které vznikly na místě starého slovanského semináře, byly v celém průběhu své existence personálně doplňovány a vybavovány potřebnými vědecko-pedagogickými kádry. O jejich příchodu, odchodu nebo odborném a funkčním růstu zpravují přehledy věnované vývoji jednotlivých oborů na fakultě.

Členové dědičných kateder bývalého slovanského semináře byli v poválečném období na mnoha zahraničních vysokých školách činní jako lektori češtiny a byli zvaní na evropské univerzity i ke krátkodobým přednáškovým pobytům. Jako hostující profesori působili mimo mateřskou univerzitu prof. M. Jelínek v Paříži, prof. M. Grepl v Řezně (v let. semestru 1989—1990), prof. D. Šlosar v Münsteru (v let. semestru 1988 až 1989), prof. R. Večerka v Erlangen (v zim. sem. 1984—1985), v Münsteru (v zim. semestru 1990—91) a v Řezně (v let. semestru 1991—92 a v zim. semestru 1992—93) a prof. R. Mrázek ve Würzburgu (1970/71) a v Řezně (1985).

Ze slavistických pracovišť vzešly rovněž návrhy na udělení čestných doktorátů Masarykovy univerzity, a to R. Jakobsonovi, H. Kučerovi a P. Garvinovi.

Radoslav Večerka

SROVNÁVACÍ SLOVANSKÁ JAZYKOVĚDA

První kroky slovanské filologie na brněnské univerzitě byly poznamenány dvěma šťastnými okolnostmi: byla to především ta skutečnost, že se jejím zakladatelem stal vědec tak významného jména, jakým byl V. Vondrák (→), následovník Miklošičův a Jagičův. Druhou příznivou

okolností — souvisící ovšem s první — bylo to, že se tvůrci brněnské slavistiky neomezovali jen na úzce specializovaná odvětví, ale že od počátku uvědoměle usilovali o široké, komplexní pojetí své vědní disciplíny. Tak se na filozofické fakultě v Brně vedle bohemistiky a od r. 1923 i rusistiky formuje a pěstuje též srovnávací jazykověda slovanská. Jako speciální obor studijní existovala tato disciplína v soustavě rigorózních zkoušek k získání titulu „PhDr.“, kdežto učitelsky se studovala jenom úže specializovaná filologie. Přesto i v tomto typu bylo na slavistickou lingvistickou komparatistiku pamatováno, zvláště v souvislosti s povinnými přednáškami a cvičeními ze staroslověnštiny.

Po smrti V. Vondráka se ujal přednášek a cvičení ze staroslověnštiny a srovnávací slovanské filologie F. Trávníček (-). Těžiště Trávníčkovy činnosti spadá ovšem do oblasti bohemistiky. Avšak svou činností pedagogickou i některými svými statěmi, které mají širší srovnávací dosah, patří též on k průkopníkům srovnávací slovanské jazykovědy na brněnské univerzitě.

V letech svého působení na fakultě (1921—1931) se zabýval srovnávacím studiem slovanských jazyků také M. Noha (-), který kromě otázek etymologických a morfologických věnoval pozornost hlavně slovanskému hláskosloví.

Rozvoj srovnávací slovanské jazykovědy na brněnské filozofické fakultě je však především spjat se jménem jednoho z nejvýznamnějších slavistů nedávné minulosti — B. Havránek (-), který po svém příchodu do Brna v r. 1929 rozvinul pozoruhodnou vědeckou, publikační i organizační činnost, již se brněnská slavistika zapsala do historie slavistiky evropské i světové. V Brně vydal Havránek spis *Genera verbi v slovanských jazycích II* (1937) a uveřejnil řadu prací řešících problematiku fonologickou. Havránkova pozornost — v pracích tištěných i v přednáškách a seminářích — soustřeďovala se rovněž na vzájemné vztahy slovanských jazyků i na otázky poměru slovanských jazyků k jazykům jiným, zvláště na problematiku balkánského jazykového svazu. Znameníť je přínos B. Havránka ke studiu staroslověnštiny, staroslověnských a církevněslovanských literárních památek. Velmi záslužná je i vědeckoorganizační činnost Havránkova, především jeho tvůrčí účast na práci slavistických sjezdů (počínaje prvním v Praze roku 1929), konferencí a symposií, péče o vydávání bibliografie, o vybudování brněnské seminární knihovny i jeho postoj při hájení zájmů fakulty za okupace.

Tvůrčím způsobem zasáhl v době svého působení v Brně do oblasti srovnávacího slavistického bádání i R. O. Jakobson (-), jehož vědecké zájmy svou šíří přesahovaly hranice lingvistiky. Za všechny jeho práce mající význam pro srovnávací slovanskou jazykovědu jmenujme zde alespoň jeho *Remarques sur l'évolution phonologique du russe comparée à celle des autres langues slaves* (Travaux du cercle linguistique de Prague 1929).

Za poměrně krátkou dobu své existence mezi dvěma válkami si brněnská slavistika získala dobré jméno u nás i za hranicemi a vychovala také řadu absolventů, z nichž se mnozí stali významnými odborníky.

Slibný vývoj byl přerušen v roce 1939 nacistickou okupací a uzavřením českých vysokých škol. Tato doba těžkých a často nenahraditelných ztrát

však neznamenala přerušeni vědecké činnosti. Naopak, právě v tomto období byla napsána řada základních prací, jejichž vydání po roce 1945 umožnilo rychlé zacelení mezer vzniklých válkou a další úspěšný rozvoj brněnské slavistiky.

Po odchodu B. Havránka na Karlovu univerzitu (1945) nastoupil na jeho místo význačný slavista J. Kurz (→). V jeho osobě se brněnská slavistika zaměřila především na otázky paleoslovenistiky, na problematiku byzantsko-slovanských vztahů a na dějiny slavistiky. Nejdůležitější, široce zaměřenou prací J. Kurze je studie o otázce členu ve slovanských jazycích, zvláště ve staroslověnštině; řeší se v ní i mnoho jiných otázek syntaktického a sémantického rázu. Nejvlastnějším pracovním polem J. Kurze je ovšem paleoslovenistika sama; z této vědní oblasti jsou komparatisticky významné zejména též jeho stati o úloze staroslověnštiny v kulturní historii Slovanstva a o jejím významu pro historicko-srovnávací studium slovanských jazyků. Pedagogicky pěstoval Kurz slavistickou komparatistiku jak ve svých seminářích paleoslovenistických, tak bohemistických.

Paralelně s J. Kurzem přednášel o slovanské jazykovědě A. Kellner (→). Soustřeďoval se především na oblast slovanské morfologie a dialektologie. Pro srovnávací slovanskou jazykovědu jsou důležité jeho úvahy o teritoriálních kontaktech slovanských jazyků, o dialektech přechodných a smíšených apod. Většina jeho prací však spadá do bohemistiky, zčásti i do polonistiky.

Z mnoha žáků, které vychoval za svého plodného působení v Brně J. Kurz, zaměřili se na studium srovnávací slovanské jazykovědy především J. Bauer (→) a R. Večerka (→). J. Bauer se od studia otázek pádové syntaxe ve staroslověnštině (kterému se začal spolu s R. Večerkou z podnětu J. Kurze věnovat) postupně dostával k důsledně komparatisticky orientovanému studiu slovanské syntaxe v širokém záběru. Napsal řadu materiálův bohatě fundovaných a objevných statí z různých oblastí syntaxe slovanských jazyků. Výbor z nich vyšel s názvem *Syntactica slavica* (B. 1972). Hlavní Bauerův zájem se při tom soustřeďoval na výzkum souvětí. Bauer byl dále spoluautorem důležitých vysokoškolských příruček. Jako jeden z našich předních syntaktiků se Bauer stal hlavním zakladatelem tradice brněnských symposií o aktuálních otázkách slovanské syntaxe, z nichž se za mezinárodní účasti a s širokým ohlasem ve vědeckých kruzích realizovala s úspěchem čtyři (1961, 1966, 1971, 1976). Sborníky materiálů z těchto symposií vyšly s názvem *Otázky slovanské syntaxe* (I, II, III, IV/1, 2). Rozsáhlá a všestranná činnost J. Bauera, již brněnská slavistika znovu potvrdila své čestné místo na mezinárodním slavistickém fóru, byla bohužel přerušena jeho předčasnou smrtí.

Otázkám jazykovědné slavistiky věnuje svou činnost i druhý ze žáků J. Kurze — R. Večerka, jehož hlavní pracovní oblastí je paleoslovenistika. Ze srovnávací slovanské jazykovědy publikoval četné stati, knihy i řadu textů pro potřeby vysokoškolských studentů. Zabývá se též dějinami oboru: je autorem — vedle několika přehledných a problémových článků — více než 200 medailónů slavistů a spoluautorem učebního textu ze slovanské jazykovědy v českých zemích a knihy o československé slavistice v letech 1918—1939. V metodě práce spojuje Večerka filologickou analýzu

dokladů se zřením k strukturnímu zapojení zkoumaných jevů do jazykového systému a k mezijazykovým souvislostem.

Plodně zasáhl do obecně slovanské problematiky A. Lamprecht (→). Využívaje tvůrčím způsobem metod pražské lingvistické školy, zasazoval své zkoumání vývoje fonologického systému češtiny do širokého rámce slovanských jazyků. Zasahoval i do praslovanské fonologie a morfologie a sledoval vývoj fonologického systému jak v oblasti západoslovanské, tak v oblasti východoslovanské. Syntézou dlouholetého výzkumu těchto vývojových souvislostí je jeho posmrtně vydaná monografie *Praslovanština* (1987), svým významem se řadí k předním současným dílům jazykovědné slavistiky. Vzniku a diferenciaci slovanských jazyků z indoevropštiny až v souvislostech archaického společenství nostratického věnoval Lamprecht i několik časopiseckých statí, zčásti spolu s M. Čejkou (→).

V duchu co nejširšího pojetí slavistického bádání se od založení slovanské filologie jako vědního oboru na brněnské filozofické fakultě přihlíželo vedle obecně slavistických disciplín i k prohloubenému studiu jednotlivých slovanských jazyků. Vedle hlavních oborů — češtiny (se slovenštinou) a ruštiny — byla věnována pozornost i ostatním slovanským jazykům. Bylo tomu tak především ve speciálních lektorských kursech (v poválečné době se realizují ze všech slovanských jazyků); studenti-slavisté si zpravidla zapisují alespoň jeden kurs dalšího slovanského jazyka. Kromě toho se v poválečné době realizuje na fakultě i studium polštiny, bulharštiny a srbocharvátštiny jako studijních oborů. Protože však potřeba absolventů těchto oborů v praxi není příliš velká, není jejich studium zahajováno každoročně a také počet studentů je poměrně malý.

V pedagogickém a vědeckovýzkumném působení jednotlivých pracovníků na úseku všech filologií dílčích se rovněž uplatňuje komparatistické, popř. konfrontační hledisko. Při výuce i výzkumu všech „cizích“ slovanských jazyků tvoří přirozené kontrastní pozadí lingvistického popisu jazyk mateřský. Tento porovnávací přístup k jednotlivým slovanským jazykům — a to nikoli v podobě spontánní a bezděčné, nýbrž s metodologickým zdůvodněním a teoretickým záměrem — je příznačný zejména pro činnost brněnských rusistů, ale soustavně se uplatňuje i ve sféře dalších slovanských jazyků.

Na poli bohemistiky dochází přirozeně spíše uplatnění srovnávací slovanské hledisko historické, resp. genetické. Objevuje se např. v pracích o vlivech jiných slovanských jazyků na spisovnou češtinu v době nové a tvoří nedílnou součást úvah o historické mluvnici češtiny i prací z české dialektologie.

Metodologicko-teoretický i materiálový rámec srovnávací jazykovědy slovanské tvořil a tvoří na brněnské filozofické fakultě srovnávací jazykozpyt indoevropský.

Slavistické bádání na filozofické fakultě v Brně má tedy velmi solidní tradice a dobrý zvuk ve slovanském i neslovanském světě. Důkazem toho je i aktivní účast řady brněnských slavistů na jednání mezinárodních slavistických sjezdů, zejména poválečných — v Moskvě (1956), v Sofii (1963 a 1988), v Praze (1968), ve Varšavě (1973), v Záhřebu (1978), v Kyjevě (1983) a v Sofii (1988). V duchu těchto tradic se snaží pracovat i nejmladší gene-

race slavistů; obohacuje je přitom novými koncepcemi a přihlížením k výsledkům, jichž dosáhla současná lingvistika ve světě.

*Arnošt Lamprecht
Stanislav Žaža*

INDOEVROPEISTIKA

Indoevropská srovnávací jazykověda byla vždy pokládána za nutný doplněk konkrétních filologií pěstovaných na filozofických fakultách.

Také v Brně se záhy po založení univerzity pocítila potřeba tohoto základního filologického oboru: již r. 1926 byl zřízen samostatný seminář pro srovnávací jazykozpyt a jeho vedením byl prozatímně pověřen O. Hujer (→), profesor Karlovy univerzity. Hujer po pět let pravidelně přijížděl do Brna přednášet a staral se sám též o knihovnu nového semináře.

R. 1931 se habilitoval pro srovnávací jazykozpyt Hujerův žák V. Machek (→). Hujer mu předal vedení semináře a Machek pak sám přednášel indoevropský jazykozpyt jako docent s plným úvazkem, od r. 1936 jako profesor. Po více než pětileté přestávce způsobené nacistickou okupací byla v r. 1945 činnost semináře obnovena; jeho knihovnu se podařilo uchovat přes dobu okupace bez větších ztrát. V rámci vysokoškolské reformy byl seminář pro srovnávací jazykozpyt v r. 1950 vtělen do katedry starověké kultury. V r. 1958 se indoevropéistika včlenila do katedry slavistiky, od r. 1963 je pak součástí katedry českého jazyka, slovanské, indoevropské a obecné jazykovědy (knihovna bývalého semináře je však uchována jako samostatný knihovní celek).

Machkovi přísluší hlavní zásluha o dobré jméno brněnské indoevropéistiky. Díky jemu se stalo Brno po druhé světové válce hlavním střediskem bádání v tomto vědním oboru v ČSSR; vedle filozofické fakulty je indoevropéistika pěstována i v brněnském Ústavu slavistiky ČSAV (Machek byl po řadu let externím vedoucím etymologického pracoviště).

Přednáškami z indoevropské jazykovědy procházeli až do r. 1950 povinně všichni posluchači filologických oborů (tehdejší zkušební řád předepisoval tříhodinovou semestrální přednášku z tohoto oboru), bylo však i mnoho takových, kteří navštěvovali dobrovolně další přednášky a semináře. Nejednoho z nich přivedly právě přednášky O. Hujera a V. Machka k hlubšímu zájmu o historii jazyka a koneckonců na dráhu vysokoškolského učitele nebo vědeckého pracovníka Československé akademie věd. K brněnským žákům O. Hujera patřili mj. K. Janáček, F. Kopečný a A. Mátl (→), žáky V. Machka byli A. Lamprecht (→), J. Bauer (→), R. Mrázek (→), M. Jelínek (→), R. Večerka (→), M. Dokulil, I. Němec, E. Havlová (→) a mnoho dalších.

Svou badatelskou činnost zaměřil prof. Machek od samého začátku na problematiku slovanské etymologie (indoevropských základů slovanské slovní zásoby). Získal si světové jméno jako autor velkého počtu origi-